

“VALUES : SUBJECTIVE – OBJECTIVE “

DEĞERLER : ÖZNEL - NESNEL*

Adriaan PEPPERZAK ** / Çev.: Nuri ÇİÇEK ***

1. "DEĞERLER VE NORMLAR"

Toplumbiliminde birçok “değer” ve “norm” bulunmaktadır. Sosyologların ve bazı filozofların “değer” kelimesi ile ne demek istedikleri çok anlaşılır değildir. “Değerler felsefesinin” (Wertphilosophien, philosophies des valeurs), “Değerin özü nedir?” sorusunu cevaplamaya çalıştığı zaman artık geçmiştir. Çağımızın en önemli filozofları bu konudan uzak gibi görünüyorlar ve “Değer” sözcüğünü artık pek de fazla kullanmıyorlar. “Değerlerin” felsefede a priori olarak merkez kavram rolünde oldukları söylenemez; ancak toplumbilimciler ve diğer entelektüeller değerlere temel fonksiyonlar kattıkları için, felsefe kendi seçim ve sorgulama yöntemlerine sahip olsa da felsefeciler değerler hakkındaki varsayımları, tezleri ve soruları göz ardı edemezler.

2. NESNENİN DEĞERİ VE NESNE İÇİN BİÇİLEN DEĞER

Para, resim, senfoni, oyunlar, ibadet, tutumlar gibi belli şeyler “bir değere sahiptir” veya “değerlidir”. Somut bir şeye “değer” adını vermek yanlıştır; en azından yanıltıcıdır. Değerler belli şeylere aittir. Peki değerler birer varlık mıdır?

Değerli şeyler, birisi için değerli olduğu sürece bir “değere” sahiptir. Bunların

* Değer Araştırma Dergisi 20:71 -80 (1986). ©1986 Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht.

** Katholieke Üniversitesi, Centrale Interfaculteit, 6500 HK Nijmegen, Hollanda.

*** Arş.Gör., Aksaray Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sistemantik Felsefe ve Mantık Anabilim Dalı.

en azından birkaç kişi tarafından değerli olarak kabul edilmesi gerçeği şu önermeyle açıklanabilir: "Bunlar, bu insanlar için bir değer taşımaktadır ."

Belki de değerlerin ortaya çıktığı ve hayvanlara, bitkilere ve hatta cansız varlıklara göre değerlendirildikleri özne fikrini genişletebiliriz (bu veya şu, benim köpeğim, bahçem, arabam için değerlidir); ancak bu makalede yönelimim "insan değerleri" ile kısıtlı olacaktır (şöyle ki, insanlar tarafından kabul edilen, edilebilir veya edilmiş olan değerler).

Değerlerin şeylerin özelliği olup olmadığı sorusu ontolojik bir sorudur. Değerler, elbette dar bir manadaki "şeyler" sözcüğüyle sınırlandırılmamalıdır; çünkü idealler, trendler, olaylar, gelenekler, karakterler, tutumlar, varlıklar, vb. değerli olarak kabul edilebilir. Eğer değer hakkında modern felsefe sorunları "iyi" (agathos ve bonum) konusundaki klasik, Yunan ve Orta Çağ sorularını yeniden gündeme getirirse değer kavramının varlık kavramıyla aynı kapsamda olup olmadığını sormak kaçınılmazdır: Bütün gerçekler değerli midir? Değer, varlığın yüzlerinden birisi midir? Ya da "değer" bütün var olan ve muhtemel varlıkları ayırt edebilen ayırıcı bir özellik midir? Eğer, "varlık" ve "değerli" kavramları eş süreli ise bu terimler nasıl ayırt edilebilir?

Eğer, aynı kapsama sahip değillerse, bütün değerlerden yoksun olan ve bundan dolayı da hiçbir bakımdan ilginç olmayan kavramlar konusunda ne söyleyebiliriz? Bütün muhtemel değerlendirmeleri dışlayan bir varlık olabilir mi? Bir varlığa bakmak için kim yeteri ilgiyi gösterir, kim bu varlıktan yeterince etkilenir veya kimi harekete geçirir ya da kim o varlık hakkında dikkatli bir düşünceye sahiptir?

Teorik bir yaklaşım "değer" kavramını gerçekte var olan veya var olması muhtemel olan bir nitelik, bu veya o olarak kabul etmektedir. Bundan dolayı "Değerli" kavramı bir varlığın dayanağıdır. Ancak, değerler kendilerini belli ederler mi, kendilerini açıkça göstererek bir varlığın var oluşunu yakalamak için veya onun özelliklerini belirterek resmini çizmek için arzu ile belirlenmiş bir yaklaşıma da kendilerini verebilirler mi? Değerler, temsili bir nesnenin özellikleri olarak kabul edilebilir mi?

Güzellik, iyilik, güzelliğin çekiciliği, iyi veya çekici varlıklar teorik bir incelemenin açıklamalarıyla elde edilmemiştir. Onlar, kendi belirliliklerini ortaya çıkarmada başka bir yönteme ihtiyaç duyarlar. "His" kelimesinin birçok anlamı olsa da, bu bağlamda farklı tür ve derecelerde bulunan hislerin farklı tür ve derecelerdeki değerlerle ayırımının yapılmasında ve tanımlanmasında bu kelimeyi kullanabiliriz. Herhangi bir teorik niyet (entelekt) veya istek (kelimenin modern anlamı) bu tür bir değer gösterme eğilimde değildir. İstek ile belli değerlere ait olan çağrılar takip edebilmede karar verebilir veya seçim yapabiliriz; kavrama ve teorik düşünce "değerler teorisinin" gelişmesi için gereklidir, ancak hiçbir değer felsefesi veya değerlerle alakalı kararlar, değerlerin farklı tür ve dereceleri ile etkili ilişki temelinde muhtemelen hariç tutulmamaktadır.

Hisler, algılara, gözlemlere, kavramlar ve teorik varsayımlara göre daha öznel görünmektedir. Ancak bu izlenim bir yanıltıcıdır. Bu çalışma, değer ve hislerin teorik obje ve amaçlara göre daha az bir nesnellik ile ele alınmasını savunan yaygın görüşün çürütülmesine ufak bir katkıda bulunmaktadır. Değerlerin “özneliği” ve hislere göre biçimlendirilmesi, onların algı, kavram ve tez olarak (hisler ve duygulanma olarak eşit “özneliği” olan) varlıklarına karşı çıkmamaktadır.

3. ÖZNELLİK VE NESNELİK

Bazı öznel tarafından değerli kılınması gerektiği ve kılınabileceğini ima etmeksizin bir şeyi değerli saymak imkânsızdır. Değerlendirme konusu değer kavramının çok önemli bir parçasıdır (aynı bilme konusunun doğru kavramının önemli bir parçası olduğu gibi). Bir şeyin bir değere sahip olduğunu iddia eden kişi, kendi özel değerlendirmesini saklayabilir; örn. kişinin saçındaki kâkülün bir arkadaşı için duygusal bir değer taşıdığını söyleyip, kâkülün kendisini hiç ilgilendirmemesi durumunda. Ancak, değer ve bu değer neye göre değerli kabul edildiği veya ne için bu değere sahip olduğu arasındaki ilişki değer niteliğine bağlıdır. Bir gerçek, hiç kimse onu değerli olarak kabul etmese de bir değere sahip olabilir. Ancak, böyle bir değer varlığı, bu değer kime veya neye göre bir değer olduğuna dair bir öznenin varlığı ya da düşüncesi olmadan ortaya çıkamaz ve var olması imkânsızdır. “Belli bir öznenin varlığı” kavramı ile açıklanan ilişki bütün değerlerin niteliğinin bir parçasıdır. Doğru veya “objektif” bir değer kavramı kesinlikle bu değer gerçekte kendisi için bir değer olduğunu belirten bir özneyi göstermektedir. Bütün öznel değerlendirmenin yok kabul edilmesi, değerlerin varlığının ve bu kavramın olasılığının da yok edilmesi anlamına gelir.

Bir değer kim için değerli olduğu konusu bu ilişkiyi ortaya çıkartan veya belirten konuyla her zaman uyuşmayabilir. Bir anne, bebeği için iyi olan bir şeyi değerlendirmeden onun iyi olup olmadığını “bilebilir”. Ancak, bu gibi bir durumda belli değerler konusunda ifadelerini dile getiren kişi, bunları kimle ilişkilendiriyor ve kişinin bu değerleri değer olarak kabul edebileceğini, edeceğini veya etmesi gerektiğini de belirtmiş olur ve bundan dolayı da bu öznenin içinde bulunduğu ilişkin değerlendirilmesinde bu ifadeyi yeterli görür.

“Bu (gerçek) bir değere sahiptir” sözü şunu ifade etmektedir: “Bu X için (gerçek) bir değere sahiptir”. Ancak, ikinci tez ise iki anlama gelmektedir. Çünkü bu ifade hem X’in deneysel olarak bir şeyi değerli kabul ettiğini hem de o şeyi kabul etmesi gerektiği anlamına gelebilmektedir. İlk ve ikinci ifade arasındaki fark gerçek değerlendirme ve normal ifade arasındaki farktır. “Bu resim büyük bir estetik değere sahip” ifadesi bu resmin bir açık artırmada birkaç milyon dolara satılacağı veya onu sevmeyenlerin birer barbar olacağı anlamına gelmektedir.

Normun türü ve yapısı ve normatif ifadelerde belirtilen “...meli -...malı (öneri)” zorunluluğu, konuşmacıya göre gerçek bir değer arz ettiği kişinin değerli olarak

kabul ettiği değerın türü ve yapısına bağılıdır. Estetik değerlerin kendilerini estetik olarak görmemiz için beklenen yöntem ahlak kurallarınıninkinden farklıdır ve bu iki konu da arınık bir hijyen isteminden farklıdır. Bir değerler felsefesi farklı değerler ve gerçek veya muhtemel özneler arasındaki ilişkiyi karakterize eden normsal ifadelerin farklı tür ve yapılarının analizine tekabül etmektedir.

Belirli (ya da tüm) değerlerin belirli (ya da tüm) özneler tarafından değerlendirilmesi gerektiği yönündeki ifadeyi açıklayan konuşmacı ya da yazarın kendi değerlendirme yöntemlerini ifade ederken ya da diğerlerini kendi yaptığı normatif savlara inanmaya zorlarken gerçekçi özneye daha yüksek bir bakış açısından bakmış olabileceği düşünülebilir. Böyle bir yüksek bakış açısından bu değerlendirmelerin güvenilir olup olmadığını ve hangi temele dayandıklarını, açık olup olmadıklarını, vb. sorgulayabiliriz. Bu yüksek bakış açısı daha yüksek bir perspektiften yansıtılabilir. Ancak, bütün değerlere ait olan değerlendirmelerin ve normatifliğin (...meli...malı) değerlendirilemeyen ya da normatif olmayan kanıtlara ya da ifadelere ya da doğrulara indirgenebileceği veya istihraç edilebileceği bir seviye yoktur. Son olarak değer konusundaki bütün ifadeler değerlendirmelere dayanır; örn. Değerlerin bir özneye kıymet biçmek için ortaya çıktığı “duygularda”.

Aynı zamanda “nesnellik” olarak da adlandırılan değerlerin geçerliliği ve “doğruluğu” öznel ereklerden ayrılamazlar. Eğer böyle bir ereğin öznesi belli nesnelere değerleri hakkında yanılıyorsa, kişinin değerlendirmesi yanlıştır ve “öznellik” olarak adlandırılabilir. Bu ifadeden anlaşılan, değerlendirmeleri “doğru” veya “objektif” gerçeklik ile uyuşmayan bir veya daha fazla öznenin izlenim, duygu veya düşüncelere dayanan bir değerlendirme olmasıdır. Ancak, bir öznellik değerlendirilmesi, öznel olmayan ve bu manada “nesnel” bir doğrulukla karşılaştırılmaz, ancak öznelci olmamasına rağmen öncekine göre eşit bir şekilde öznel olan başka bir değerlendirme ile karşılaştırılabilir. Öznelci bir değerlendirme ile ölçülmesi gereken standartlar, saf ve gerçek öznenin her iki öznenin değerlendirmelerinin farklılaştığı durumlarda gerçeklik ilgili gerçek değerlendirmenin hangisi olduğunu ifade ettiği değerlendirilmez. Hiçbir ifade ve düşünce nesnellik ya da (nesnel) değerlerin takdir edilebildiği ve edilmeli olduğu bir veya daha (muhtemel ya da mevcut) fazla öznenin/öznelerin fikrini gerçek değerlerin “doğruluğundan” ayırt edemez. Öznelik ve nesnellik arasında kopmaz bir bağ vardır. Fakat belirli bir öznenin duyguları, dış görünüşü doğruluğa ve görünen değerleri gerçekliğe tercih edebilir.

Doğruluğun veya değerın nesnellik doğru, gerçekçi ve saf bir öznenin doğru veya değer ifadesine bağılıdır. Nesnellik bu esnada gerçekçi öznelikle eşdeğer olabilir. En azından nesne-özne şemasını doğru ve temel felsefi şema olarak kabul ettiğimiz sürece. Düşüncelerinden bütün öznelik yok etmeye çalışanlar daimi sessizliğe mahkûmdurlar. Bu insanları, düşüncelerini aktarabilecekleri bir ses veya kaleme sahip olmadıkları için dinleyemeyiz. Onlar bizim için yokturlar; çünkü bütün özneliklerini bırakmışlardır.

4. HATALARIN KAYNAĞI OLARAK “NESNELLİK”

Eğer özne ve nesne şemasının zıddını yeterli ve temel şema olarak görürsek, yanlış değerlendirmeler için bütün sorumluluğun veya sorumluluğun bir kısmının belli öznelere atfedilip edilmeyeceğini sorgulayabiliriz (bu varsayım daha sonra ayrıntılı şekilde ele alınacaktır). Geleneksel olarak yanlış değerlendirmelerin açıklanması değerlendirme veya yargılama eksikliklerinde aranmaktadır. Bilinçsiz istekler, gerçekçi olmayan yönlendirmeler, kısmi körlük, vs saf olmayan ve yanlış değerlendirmelerin ve ifadelerin kaynağı olarak görülmektedir. Yanlıklık, aşırı duyarlılık, zevksizlik ve bütün hata türleri belli öznelere işlenen hatalarla açıklanıyordu. Kendisini bu şekilde açıklayan bir tutum suçlayıcı konumundadır. En geniş anlamıyla “ahlaki” olarak adlandırılabilir. Ancak, bütün yanlış değerlendirmelerin kaynağının değerlendiren öznedeki yattığını iddia etmek doğru mudur? Ya da bu yanlış değerlendirmeler de yaşadığımız, hissettiğimiz ve düşündüğümüz “objektif” düzenden mi kaynaklanmaktadır?

Görünüm ve gerçek arasındaki farklılıkların tamamını özneye yükleyen bir teori, değer hakkındaki doğruların belirtilmesi çalışmalarını için amaç ve ölçüt olarak işleyen bir objektif değerler düzeninin var olduğunu varsayar. İfadelerimiz de bu objektif sırayı az çok ortaya koydukları için bir parça doğruluk payına sahiptir. Böyle bir objektif düzen veya değerler dünyası düşüncesi ancak dünyayı olduğu gibi bilen saf, doğru ve yanlış olmayan bir öznenin varlığı anlamına gelmektedir. Değerler konusunda doğruluğu arayan özneliğimizin arkasında, değer doğruluğunun kendisi için bir varlık olduğu, kendisine açık bir şekilde verilmiş ve tamamen bilinen, kendi geçerliğinde kullanılan saf ve doğru bir özne gerçeği vardır. Tüm değerlerin nesnel düzeninin açık bir kitap gibi olduğu daha yüksek, saf ve soyut özne iki kavramsal çiftin, özne(lik) – nesne(lik) ve görünüm – gerçekliği çerçevesinde geliştirilen tüm kuramların varsayımıdır. İyi değerlendirmeler için yaptığımız arayışın ötesinde ya da ufuğunda tamamen gerçek ve bilen bir özne ile nesnel, taşınamaz ve bir kereliğine tamamen yerleşmiş gerçeklik arasındaki ideal ilişkiyi tasarlamaktadır. Son olarak, bu ideal özne Tanrı felsefesinde aranmaktadır: hiçbir şeyin kendisinden saklanamayacağı sonsuz bir özne; bütün ve gerçekçi doğruların varlığı. Bu bakış açısına göre, sınırlılık ve saf olmama durumları ile varlık ve değeri ilgilendiren engellerin tek sorumlusu insandır. Bu görüşün odaklanması bir ölçekteki farklı değerlendirme türlerini göstermektedir ve onları ideal değerlendirmelerine yaklaşıp sonuçlar olarak ortaya koymaktadır. Hegel’in “Tin’in Fenomenolojisi” tarzındaki bir fenomenoloji değerlendirmesi Kierkegaard’ın “hayat yolundaki aşamalar” teorisi ile birleştirilebilir.

Fakat acaba, “nesnel” gerçeklik bu teorilerce kabul edildiği kadar saf ve kusura sursuz mudur? Ya da, kendi değer(ler)i dâhil varlığın, yalnızca kendini açığa vurmadiğini, aynı zamanda en saf ve en keskin zekâlı bilinçten bile kendini çekip sakladığını da Heidegger’e dayanarak söylemeli miyiz? Şöyle ki, böyle fantastik olma-

yan bir ifade, aşağıda belirtilen yöntemle öyleymiş gibi gösterilebilir.

İçinde büyümüş olduğumuz insan topluluğunun kültürü aracılığıyla ya da içinde değerlerle temas haline geçeriz -ya da değerler bizle temas haline geçer. Bilhassa biyolojik ve manevi ailemizin, toplumumuzun, milletimizin, kıtamızın ve ait olduğumuz zamanın özelliklerini nitelendiren kültür; bizim değerlendirme, yüksek ve aşağı görme, onaylama ve reddetme bakış açımızın niteliklerini belirler. Kişisel özgünlük sadece mümkün değildir, aynı zamanda bir noktaya kadar da kaçınılmazdır; herkesin değer modeli, daha genel bir modelin üstüne kurulmuş kişisel bir çeşidedir. Fakat özgünlük kültürel genellikle zıtlık taşımamaktadır; Bu daha büyük grupların kültürlerini özümseyerek benimsemenin ve geliştirmenin kişisel bir yoludur. Kişisel değerlendirmelerin “özneliği” her zaman için, var olan bir kültür tarafından “nesnel olarak” belirlenmiş değerlendirmelerin kendine mal edilmiş bir hali ve bir çeşidedir.

Kültürümüzün niteliklerinden biri de, insanoğlunun tarihine dair kendi engin bilgisi ve ilgisidir. Bizim insanlığın geçirmiş olduğu başkalaşım hakkındaki bilgimiz, tarihselcilikle bağdaşlaşmak konusunda bizi yanlış yöne kaydırabilir: “Gerçekler”, belirli bir zaman diliminin ya da toplumun ahlaki, dinsel ya da kültürel olan diğer yıldız kümesi niteliklerinin hiçbirinin gerçeklik ya da doğruluğunun kesin olmadığını ortaya koymaz mı? Bütün kültürler “göreceli” değil midirler? – “Gerçekler” hangi değerlerin gerçekten değerli oldukları ya da bir diğer değerle nasıl ilişkili oldukları sorularına hiçbir cevap veremez. Tarihsel gerçekler, geçmişte yaşamış olan insanların geçeklik değerlendirmeleri ve değer modelleri hakkında yalnızca kuramsal ifadeler bulmuştur. Bu değerlendirmelerin akla yatkınlığı ya da yanlışlığı konusunda hiçbir şey ortaya koymazlar. Tarih bilimi, değerlerin “gerçek doğru” ya da “gerçek değer”leri hakkında herhangi bir sonuca varamamaktadır. Fakat yine de, bütün insani değerlendirmelerin, bu değerlendirmelerin içinde kendilerini ürettiği zaman diliminin ya da toplumun değerlendirmeci gerçeklerinden ve olanaklarından geçmek zorunda olduğunu belirterek felsefi bir önerme hazırlayabilir. Hiç kimse kendi toplumunu ya da zaman dilimini atlayamaz. Bütün insan topluluklarının ve zaman dilimlerinin bütün iyi değerlendirmelerinin bir noktada bir araya gelerek, birtakım benzerlikleri yoluyla, bir aile meydana getirebilmeleri durumuna rağmen; insan özgürlüğü bir kişinin kendisini, onu yakalayan sosyal ve tarihi bağlamlardan soyutlayabileceği anlamına gelmemektedir.

Ahlakın, dinin, düşüncenin vb. tarihi olmayan ya da tarih öncesi özü teorisi yoluyla ahlakın, dinin ve düşüncenin bütün tarihsel farklılığının üstesinden gelme konusunda Batı felsefesinin bir arzusu ve ülküsü vardır. İnsanlığın saf ve evrensel -ama yine de belirli ve görecesiz olmayan- özü bütün “gerçekten beşeri” değerlendirmelerin ve doğruluğun asıl çekirdeğini oluşturacaktır; aynı zamanda asıl antropolojinin (bir kısmı etiği meydana getirecek olan değerler felsefesini kapsayan) asgari bir içeriğini ve tarihsel bütün değer sistemleri ve felsefelerinin kriterlerini de oluşturacaktır.

Tarih öncesi, tarihi aşan ya da tarih ötesi değerler sistemi fikri, insanoğlunun koşullarının tarihsel gerçekliği beraberinde getirdiği gerçeğinin üstesinden gelmeye çalışmaktadır. Tarih zamanının damgaladığı insan evladının, kendi zamanında tarih ötesi bir dünya görüşünün ve böylesi bir tarihin dışında olmadığını ileri sürer. Aslında bu bakış açısı tarih ötesinin bir anını da içerir –ve bu şekilde, tarihsel gerçekliği ve tarihin ürettiği farklılıkları tema haline getirme olanağını da içerir- ama belirli bir topluluğun, dilin, karakterin ve kişiliğin belirli olan bakış açısı tam olarak o an için ve o andan ayrılmaz bir biçimde olmadığı sürece, bu an somut olarak düşünülemez, açıklanamaz, geliştirilemez ve korunamaz. Görüşlerin ve değerlendirmelerin gerçek doğrusu olasılığının bir koşulu olarak gerekli ve tarih ötesi an fikri vazgeçilemezdir, ama, değerlendirmelerimizin ve ifadelerimizin hangi parçalarının kültürümüzün niteliklerini meydana getirdiğini ve hangi parçalarının “sonsuz bir doğru”yu meydana getirdiğini tarih ötesi (“evrensel”) bir tutumla göstermek imkansızdır. Düşüncelerimizin ve değerlendirmelerimizin şekli, zamanın ve sonsuzluğun bir karışımıdır.

Farklı zamanlardaki ve yerlerdeki bütün doğru değerlendirmelerin kültür ötesi ve tarih ötesi anı genel bir benzerlik yaratmaktadır ve onların bir noktada birleşmelerini güvence altına almaktadır. Bu an düşüncesiyle, bizim kendi değerlendirmelerimizin özelliğini ve onların zaman ve karaktere göre göreceliğinin ötesine geçiyoruz. Fakat değerlerin belirli bir çağa ait olmayan bir sisteminde - sub specie aeternitatis(sonsuzluğun bakışı altında)- bu düşünceyi geliştiremeyiz. Özne-nesne kuramının geçerliliğinden şüphe duymadığımız sürece, değerlerin sonsuz doğruluğuna kusursuz, kültürler ötesi ve tarih ötesi bir özne tarafından hissedilmiş ya da değerlendirilmiş “nesnel” bir gerçeklik diyebiliriz. Değerlere bu şekilde bakmak bile onların nesnellliğini, söz konusu değerlerin kendilerini açıkça gösterdiği öznenin öznelliğinden ayıramamaktadır. “Nesne” kelimesi uygulandığı şeyin ya da değerlerin bir özneyle ilişki içinde bulunduğunu ve bir özne için bir nesne konumunda olduğunu ima eder. “Öznel olmayan nesnellik” hiçbir anlamı olmayan bir kelimedir. Bu kelime felsefeden afroz edilmelidir, çünkü bir düşünce derinliği eksikliğini gösterir.

5. ÖZNE-NESNE KURAMININ ELEŞTİRİSİ

Yaygın bir kaniya göre bilgi ve doğruluk, istek ve değerler hakkındaki sorular, nesnelere temasa geçirilen bir özne çerçevesinde ya da bir özneye görünen ve verilen nesnelere çerçevesinde sorulup cevaplandırılabilirler. Bütün insan (ve hatta insanüstü) eylemlerinin, ona yönelen bir ya da daha fazla nesneyle bir öznenin kaynaklanan eylemler olarak görülebileceği varsayımı Batı felsefesinin birçok geleneğinde belirleyici rol oynamaktadır. Biz yine de, bu varsayımın bizim dünya üstündeki varlığımızın gerçekliğini ihmal edip etmediğini ve çarpıtıp çarpıtmadığını sorgulamalıyız.

Özne-nesne ilişkisinin en açık örneği önünde durmaktaki insan ve canlı olma-

yan bir şeye bakan birinin karşıoludur. Nesne orda öylece durur, insan gözünün kaçıracağı bir çember içindedir; farkına varıldığı takdirde, hemen oracıkta “idrak edilebilecek” durumdadır. Gerçekliğin bir parçasıyla bütün bilgi felsefesi ilişkilerinin standart modelleriyle but tip bir bağlantı kurarak, filozoflar, bir göz ve ona mekânsal bir uzaklıktan bakan bir nesne arasındaki ilişkinin çeşitleri olarak duygudaşlık ve ortaklık, hissetme vb. yoluyla derin düşünme, törel bilinç, bilgi gibi diğer temas yollarını da göz önüne almamızı söylerler. Bilinebilir bütün gerçekliğin “nesnelliğe” indirgenmesi, insanoğlunun içinde kendi kendini fark ettiği pratik ve duygusal ilişkileri anlayabilmenin anahtarı haline bile gelmiştir. Böylece gerçeklik öyle bir düzeye nesneleştirilmiş ve çıkarılmıştır ki, başarısı için bir sürü küçük nesneyle karşı karşıya bırakılan serbest ve ilişkili olmayan özne kuramının uygun bir koşul olduğu bilimlerin yağması olabilecekti. Modern bilim dünyası, özne-nesne kuramının gerçekliğin temel yapısı olduğuna dair inancının zaferidir. Bu durum, modern bilimin neden sıradan insan özellikleri, özneler-arasılığı, tarihi, dini, ahlaki, sanatı, vb. konularında yeterli derecede hiçbir şey söyleyemeyecek bir kapasitede olmasını açıklayabilir.

Aslında, bir insan yüzünü, bir konuşmayı, karşılaşmayı, bir duyguyu, bir düşünceyi, vb. değerlendirme, ama aynı zamanda “algılama”, bir özneyle nesneleştirilebilir ve kavranabilir bir mevcudiyet arasındaki basit bir karşıolulum olarak tanımlanamamaktadır. Bir hayvan bile bir nesne olarak görülmez, çünkü bize insan yüzünün bir çeşit öncesini gösterir. Kendini tanımanın da bir nesneyle karşı karşıya gelen bir öznenin ilişkisinden daha başka bir yapısı vardır.

Felsefenin ilk sıradaki görevlerinden biri bilgi felsefesiyle ilgili, duygusal, pratik ve değer biçmeyle ilgili ilişki çeşitlerinin nitelendirildiği belirli farklılıkların gerçeğe uygun bir tanımıdır. Bunlar a) böyle bir ilişkimizin olduğu mevcudiyetler (“noe-meta” [görüngü]) yoluyla ve b) ilişki kurma biçimleri yoluyla (örn: arzu, aşk, derin düşünce, yemek yeme, çalışma, yürüme, vb.) birbirlerinden ayrılırlar.

Bir ben’le bu ben’in yapmak zorunda olduğu gerçeklikler arasındaki olası bütün ilişkileri kapsamamızın mümkün olduğuna ikna olmuş olsaydık, elbette ki, onların ailesine işaret etmek için genel bir sözcük icat edebilirdik. Örneğin; “bir özne ve nesne arasındaki ilişkiyi” en evrensel, bütün olası ilişkilerinin özel olduğu, neredeyse hiçbir içeriğe dâhil olmayan bir kategori olarak farz edebiliriz. Nesneleştiren bir öznenin ve kavranabilir bir şeyin arasındaki karşıolulum o zaman bu aileye ait olan özel ilişkilerden birinden başka bir şey olmayacaktı. Fakat bütün bu ilişkilerin bir cinsin türleri olduğu tamamıyla kesin değildir ve tartışmasız varsayılmamaktadır. Ve bu asıl durum olsaydı bile, özneliğin ve nesneliğin nesneleştirici ve manipülatif bilinci için ayrıcalıklı bir konumda kaçakçılık yapmadan, gerçekten evrensel bir özne-nesne ilişkisi konusunda ikna olabileceğimiz şekilde “özne”nin ve “nesne”nin genel ve dar algısı arasındaki mesafeyi korumamız zor olurdu.

Husserl’in fenomenolojisi, öznenin ve nesnenin dilini onun yönelmişliği teori-

siyle değiştirmiştir. Bunun betimleyici uygulaması göstermiştir ki: Geleneksel ve bilimsel nesnellğin teknelci eğiliminin; müttefiklerinin bir özne karşısında duruşu, düşünsel kavranabilirliği, biçimsel mantığı, zaman dışılığı ve deneyüstüçülüğüyle olan bir sunum ayrıcalığıyla olguculuk içinde kendisini belli etmesine rağmen, dar ve belirgin bir algı içerisinde “nesnellik” gerçeklğın evrensel bir özelliğı değıldir.

Özne-nesne kuramının en temel olduğu varsayımının aksini ispat etmenin ve onu daha iyi önermelerle ve varsayımlarla değıştirmenin tek somut yolu, gerçeklğın bütün farklı düzeylerinin ve ona yaklaşımın farklı modellerinin somut tanımı ve tema haline getirilmesidir. “Değerlere gelince (kesinlikle nesnenin bir türü değıldir ve özelliklerinden sadece bazıları nesne özellikleridir) bu görev, değılendirmenin farklı düzey ve modellerinin eksiksiz bir teorisi anlamına gelir. Bu teori bu makale içinde geliştirelemez. Fakat ne olabileceğine dair bir fikir vermesi açısından, bu tür bir teorelin gelişebileceğı adımların şematik bir taslağını vereceğim. Bunu yaparken mümkün olduğunca “değerler” sözcüğünden sakınacağım, çünkü toplumbilimciler için oldukça değerli olan bu kullanımın, bu değerlere “sahip olan” “töz”leri kendiliğinden nesneleştirme ve bunları nötr ve manipülatif şeyler haline dönüştürme eğilimi vardır.

6. İNSAN DOĞASININ FARKLI SEVİYELERİ

a) İnsan varlığının yaşamsal seviyelerinde içinde bulunduğumuz çevrede ve maddelerle yaşamaktayız. İhtiyaçlarımız (açlık, susuzluk, sıcaklık ve korunma ihtiyacı) bizi yemek, giyecek, vb. ile ilişkilendirir. Yeme, içme, giyinme, yürüme ve güneşte oturma, düşünülen özne ve nesne arasındaki zıtlıktan veya kullanılan araçtan büyük ölçüde farklı yapıya sahip ilişkilerdir.

İhtiyaçlarda doyum ve bunların yerine getirilmesinin verdiği rahatlık, maddeler dünyasına ve yaşam sürecinde bu dünyaya kısmi odaklanmaya (immersiyon) olan bağıllığımızı gösterir. Maddeler dünyasına ihtiyacımız vardır ve doğrudan müdahale gücümüz olmayan güçler tarafından canlı tutulmaktayız. İhtiyaçlarımızın doyumuna ulaşması ile temel, ancak henüz tam anlamıyla tamamlanmamış bir kişilik ortaya çıkar. Doyum ve açlık değışken bir halde bizi özgür veya bağımlı kılar. Ancak, ikisi de bizi çevreleyen dünyaya bağıllığımızı rağmen aslında konumumuzun merkezde olmasını vurgular.

"Doyum" ve "memnuniyet" kelimeleri “tinsel değıler” açısından güzel bir metin veya iyi bir konuşma olarak kullanılsa da bu kelimeler var olmanın bu seviyesini işaret eder. Hazcılık, bu memnuniyet şeklini insanın (kendini) gerçeklştirmesi paradigması olarak ele alan bir ahlaki teoridir. Bu teorelin antropolojisi insanların ihtiyaçlar topluluğı olduğunu savunmaktadır.

Çalışma ile insanın özgürlüğü artar. İhtiyaçların doyumuna ulaşması araçların kullanıldığı ve icat edildiğı enstrümantal süreçle geciktirilebilir ve çoğaltılabilir. “El altında olma”(Zuhandenheit) özelliğı nesnellikten olduğu kadar temel ihtiyaçlar

dan da farklıdır. Bunun değeri ise faydacılıktır. Fayda doyuma giden bir yol olarak faydacılığın insan üzerindeki tek ve evrensel perspektifidir.

Nesnellik belli bir bakış ve ilgi türü ile ortaya konulur. Doyuma ulaşmış bir birey, dünyaya yararlı olmayan ama uzaktan ilgili yeniden arayış gözüyle baktığında, kendisini bir özneye ve dünyayı da nesnel topluluğuna dönüştürmüş olur. Bu tür bir yönelmişlik modern bilimin özelliği olabilir; ancak Heidegger nesnelleştirme ve anlatımsal düşüncenin Platon'dan itibaren algı ve yansımanın bütün Batı geleneğini karakterize ettiğini belirtme konusunda haklı olabilir.

Estetik düşünce bilimsel ve anlatımsal tutumdan olduğu gibi hedonistik ve yararcılıktan da büyük ölçüde farklılık gösterir. Çevreyle, ağaçlarla, müzikle, çiçeklerle, rüzgârla, vb birlikte ve eş zamanlı yaşayarak gerçekle kaynaşır. Ancak, estetik dünya, kendi unda kalır; bu sadece hazın olduğu bir dünyadır.

Diğer bir insanoğluya karşılaşması bencil Ego dünyasından ilk kopuşla gerçekleşmiştir. Diğer bir nesne olarak gözükmez; ancak Ben'i eğlenceye ve nesnelleştirici ifadeye egosantrik bağlılığımdan uyandırır. Diğer benim bir parçam değildir; ancak benim ötemdeki bir dünyanın parçasıdır. Onun görünüşü etik terimlerle ifade edilmelidir; diğerinin ne olduğunu belirtmenin tek yolu onun varlığının bir emir olarak (ve benim tasarrufumun bir unsuru olarak onu sunma eğilimime karşı bir suçlama olarak) algılanmasında yatar. "Olmak" ve "olmalı" deyişleri burada aynı anlamdadır. Diğerinin yüzünde ve konuşmasında öne çıkan "Değer" ahlakın aciliyetidir. Diğerinin "olgusu" elbette ki bir nesne değildir ve onun "değeri" ya da onuru elbette tek bir cins "Değer" ile kıyaslanabilecek değerler silsilesinden değildir.

Özneler-arasılık seviyesindeki iyilik ile müşterek yaşamın değerli hususları arasındaki ilişki belirlenmesi zor bir durumdur. Ancak bir bireyle bireyin ait olduğu birey toplulukları, millet, kültür ve insanlık özne ve nesne çerçevesinde konulaştırılmaz. Kendi bireysel yaşamımızı ortak yaşamın bir parçası olarak yaşayarak oluşturduğumuz "biz" bu ortak yaşama karşı değildir; ancak - tamamen hedonistik bir şekilde - bunun içerisine dâhil olmuştur ve bizim içinde ve birlikte yaşadığımız insan bütünlüğünün kaderinde "yer alır."

"Değer" in dinsel boyutu dinin anlamı ile diğer tüm anlamlar (hedonik, estetik, ekonomik, ahlaki, siyasi vs.) arasındaki farkı gösteren dinsel ifadelerin ve tecrübelerin bir fenomolojisi olarak tarif edilmelidir. Din Tanrının kendi merkezi ekseninde odaklanıyorsa ve Tanrı bir nesne olarak ya da özneye sunumu olarak insanla alakalı değilse, dinin "değeri" özne - nesne - şemasını evrensel bir şema olarak ele almanın imkânsızlığının açık bir örneğini teşkil etmektedir.